

časopisů, sledování televizních programů a poslouchání rozhlasu, návštěva kina apod. Ty jsou přitom nejprůběžnější pro mladé pracovníky spjaté s moderní technikou. Na otázku „Kolik jste přečetl za rok knih?“ byly odpovědi rozlišeny v jednotlivých sociálně profesionálních skupinách zemědělské mládeže takto: mezi odborníky ve věku 17–23 let — „něčtu“ — 0, do 10 knih — 22 %, více než 10 knih — 77 %, mezi mechanizátory ve věku 17–19 let — „něčtu“ — 6 %, do 10 knih — 16 %, více než 10 knih — 75 %, mezi nekvalifikovanými pracovníky bez odbornosti zaměstnanými ve sféře manuální práce ve věku 17–19 let — odpovědělo „něčtu“ — 12 %, do 10 knih 20 %, více než 10 knih 65 % (str. 169–170).

Vedle výsledků získaných výzkumem Laboratoře sociologických výzkumů kniha obsahuje rozsáhlé údaje sociálně ekonomického charakteru, údaje z jiných sociologických výzkumů o zemědělské mládeži, jež byly uskutečněny v různých obdobích socialistické výstavby sovětské vesnice, i praktická doporučení. Studium této knihy dává možnost konkrétněji pochopit cesty rozvoje zemědělské mládeže v podmínkách vyspělé socialistické společnosti.

A. S. Vasilenko

David & Judith Willer: Systematic Empiricism: Critique of a Pseudoscience (Systematický empiricismus: kritika pseudovědy) Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey 1973, 145 s.

Práce dvou amerických autorů je rozsahem své nevelká, je však rozhodně významná svým obsahem a zaměřením. Je významným příspěvkem ke kritice pojetí vědy a vědecké práce, které se v určité době ustálilo ve Spojených státech a bylo také přijato jako jediné pojetí vědecké práce značným počtem sociologů. Toto pojetí, tento směr ve vědecké činnosti nazývají autoři empiricismus. Nejde tedy jen o určitý model a provozovanou praxi americké takzvané empirické sociologie, nýbrž o určitá základní východiska týkající se pojetí vědy a vědecké práce. Je ovšem nesporné, že mnozí představitelé americké komerční empirické sociologie se právě přidržují empiricismu a také z něho vycházejí.

Recenzované práce se skládá z úvodu, předmluvy, osmi kapitol, z nichž poslední je celkovým závěrečným shrnutím celé práce. Připojen je věcný a osobní rejstřík.

Své pojetí kritiky empiricismu vysvětlují autoři v úvodu své práce. Vycházejí v podstatě z těchto závažných myšlenek: Je obecnou fikcí, že vědecká metoda začíná pečlivým pozorováním a sbíráním faktů, je to omyl, který je směšován s metodami sociálních „věd“. Je zapotřebí rozlišovat mezi empiricismem a vědou. Tradice empiricismu, počínaje J. St. Millem a konče soudobou sociologií, která ji přijala, ukazuje, že nejde o tradici rozvinuté vědy. Empiricistické sociální studie podle tvr-

dého odsudku autorů, i když převládají ve všech oblastech sociálních „věd“, neprodukuji ani vědecké poznání, ani jiný druh užitečného poznání.

Pokud jde o termíny, autoři rozlišují empiricismus a empiricismus. Organizovat konkrétní výzkum ještě neznamená být představitelem empiricismu, i když většina amerických sociologů pracujících v oblasti konkrétních výzkumů patří mezi empiricisty. Sociologové provádějící empirický výzkum mohou být představiteli empiricismu, avšak lze sem zařadit i takzvané teoretiky, kteří budují teorii rovněž na základě empiricistických východisek. Proto Willerovi zdůrazňují, že je možné být empiricistou i bez jakéhokoli konkrétního kontaktu s daty, tak jako ten, kdo provádí empirický výzkum, vůbec nemusí být ovlivněn empiricismem.

Mezi nejpádňější důkazy nevědeckosti empiricismu patří podle autorů dané práce fakt, že od objevení moderního empiricismu nebyl v jeho rámci formulován ani jediný vědecký zákon. Mezi největší předsudky empiricismu patří přesvědčení, že vědecké teorie a pojmy jsou definovány na základě pozorování a v relaci s pozorováním. „Teoretický“ (uvozovky patří vždy autorům) empiricismus v sociologii je charakterizován tím, že používá na základě pozorování definované empirické kategorie, které nemohou být spojeny žádným teoretickým prostředkem. Empiricistické sociální teoretizování je spíše obecné než abstraktní, a tudíž spíše vágní než exaktní. Úkolem teorie je vysvětlovat, předpovídat a být vodítkem pro nový výzkum. Souhrn minulého pozorování však nemůže vysvětlovat a předpovídat, přesnost nemůže být získána z vágního. Je jasné, říkájí autoři recenzované práce, že v posledních letech jsme slyšeli mnohé nepravdy, z nichž největší je tvrzení, že empiricismus je věda. Tato nepravda je základem ospravedlňování empiricistických metod v soudobé sociologii. Cílem knihy je rozbít toto ospravedlňování v naději, že sociologové pak budou s to přijmout vědeckou metodu. Mezi největší omyly představitelů takzvané radikální sociologie v USA patří ztotožňování empiricismu s vědou. Běžné pojetí ztotožňuje empiricismus a sociální vědu a radikální sociologové to bez výhrad přijímají, obviňují pak vědu z konzervatismu. Není to věda, nýbrž empiricismus, který je konzervativní. Skutečná věda o společnosti není závislá na tom, co je, a protože racionálně transcenduje existující situaci, je nutně radikální.

Abychom pochopili podstatu empiricismu a povahu skutečné vědy, je nutné se zabývat povahou vědeckého poznání i historií vzniku empiricismu. Hlavním východiskem obou autorů je jejich pojetí vědy a vědeckého zákona. Vědecké zákony jsou podle nich formovány pojmy, které představují spíše ideje než empirické kategorie; takové vědecké zákony nejsou empiricky definovatelné. Tyto pojmy jsou spojeny racionálními prvky, které

nejso odvozeny z pozorování. Nejde o to, že skutečná věda nepozoruje, spojuje však pozorované vždy s pojmy, kdežto empiricismus jde od pozorování k pozorování, spojuje pozorované s dalším pozorováním. Proto také většina toho, co se nazývá metodologií v empiricistickém pojetí, není nic jiného než rozvíjení technik pozorování. Skutečná věda se také jako empiricismus zabývá empirickými souvislostmi a jako matematika se rovněž zabývá racionálními souvislostmi. Avšak teprve abstraktním spojením teoretických pojmů s pozorováním nabývají tyto pojmy empirického smyslu. Vědecké poznání nespočívá jen v racionálním spojování racionálního, ani v empirickém spojování dalšího empirického (pozorovaného). Spočívá na izomorfismu teorie a pozorování, na strukturální podobnosti mezi teorií a pozorovací úrovní. Na rozdíl od běžného směřování vědy a empiricismu mají oba přístupy jediné společné to, že usilují o explaraci pozorovatelného. Věda používá zákonů a teorií, které se spojují s pozorováním, dávají mu interpretaci a samy nabývají empirického smyslu. Empiricismus se zabývá empirickými generalizacemi a přesahuje jednotlivé zobecnění, kdežto věda transcenduje jednotlivé a zvláště teoretickou abstrakci.

Jednou z nápadných vlastností empiricistické sociologie je pozoruhodné ignorování dějin sociologie a dějin vývoje vědy. Proto je právě mimo jiné možné ztotožňování empiricismu s vědou. Počátky empiricismu lze spojit s jménem a dílem J. St. Milla, který je autory nazýván otcem systematického empiricismu. Již u Milla je založeno mnoho předsudků a jednostranností, které jsou v pozdějším empiricismu považovány za základ vědeckého přístupu. Je to všeuvedukcionismus, pojetí zobecnění jako odrazu pozorovaných pravidelností, zaměření vědy na zkoumání podobnosti jevů, přecenění kauzální metody. Millovy pojmy se vztahují spíše k empiricky pozorovaným objektům a jejich podobnosti než k teoreticky definovaným termínům.

Millovy základní myšlenky empiricismu byly pak rozvinuty a zdokonaleny představiteli britské statistické školy, zvláště pak R. A. Fisherem, K. Pearsonem a také F. Galtingem. Zvláště pojetí K. Pearsona znamená jednoznačně oddělení empiricistického směru od pozitivní staré vědecké tradice.

Pro analýzu zdrojů systematického empiricismu přecházejí Willerovi k analýze technik tohoto směru. V sociologii můžeme zjistit tři základní empirické přístupy: 1. systematický empiricismus, vyvozený ze statistické tradice, 2. zúčastněné pozorování a 3. empirické teorie, které nejsou racionálními systémy pojmů ve vzájemných vztazích jako ve vědě, nýbrž příliš širokými generalizacemi, jež jsou zamýšleny pro popis empirických univerzálií ve společnosti. Sem řadí autoři například Parsonsovu velkou teorii, kterou považují za srovnatelně vágní a dokonce obskurní. Ze všech tří uvedených směrů je nejvíce zdůvodňován

a také se od r. 1940 stal vládnoucím systematickým empiricismus, který nemá ani ty výhody, jež představuje zúčastněné pozorování a teoretický empiricismus. Systematický empiricismus je ve srovnání s obecnou sociologickou teorií velmi nedávného data. Nepoužili ho ani Thomas a Znaniecki, ani chicagská škola, ani manželé Lyndovi. Teprve známá práce *Americký voják* je prý bodem obratu. Pokusy spojit některé práce Ch. Boothe či Maxe Webera s empiricismem nejsou oprávněné. Sociologičtí empiricisté se vždy zabývali více technikami svých procedur než logikou své metody, měli proto malé pochopení pro rozdíl svých metod a metod vědeckých. Mezi nejvýznamnější techniky systematického empiricismu zařazují autoři recenzované knihy experiment, techniku zvanou survey, určité pojetí kauzality, které se zvláště v poslední době odvolává na Blalockovu kauzální inferenci, problémy statistické pravděpodobnosti a měření prostřednictvím škálování. Poukazují s pádnými argumenty na jednostrannost, omezenost těchto přístupů v empiricistické sociologii, na nereflektovanost tohoto pojetí a na nevědomost, s níž sociologové tyto přístupy považují za totožné s přístupy ostatních věd, které vycházejí z tradice teoreticky pojaté vědy.

Zvláště podrobně jsou analyzovány pokusy operacionalistů Bridgmana, Campbella a H. Dingla, kteří mimo jiné předpokládali samozřejmé, že teorie a měření jsou jednoznačně empirické objevy. Autoři konstatují, že Campbell a Bridgman nepřispěli svým oborům ničím hodnotným. V jiných vědách operacionalisté jen interpretovali již ustanovené procedury měření, kdežto ve společenských vědách byl operacionalismus použit jako metoda. Celkové zhodnocení operacionalistických výsledků podávají Willerovi takto: Když jsou škálovací procedury používány ve spojení se systematickým empiricismem, zdá se, že nejsou žádné hranice počtu hodin, které mohou být intenzivně stráveny při hledání ničeho. Víra v měření je důležitou ideologickou složkou soudobé sociologie proto, že vysvětluje nedostatek schopnosti odhalit zákony.

Autoři neodmítají možnost vědeckého měření, rozlišují však měření v systematickém empiricismu a operacionalistické škálování a vědecké měření. Vědecké měření není podle nich založeno na nějaké empirické technice, nýbrž je důsledek exaktní matematické teorie. Měření je prostředek, jímž je pojem empiricky interpretován. Pojmy nejsou to, co pozorujeme, a empirická měření nemohou být definicemi pojmů. Idea operacionalistické definice je protikladná významu pojmů ve vědě. Z vědeckého hlediska nemá žádný smysl pokoušet se stanovit přesné měření, nemáme-li teorii. Operacionalismus je empiricistický pokus rozumět vědeckému měření. Není divu, že to byl právě Bridgman, kdo se především angažoval v této oblasti. Sám nepřinesl nic vědeckého pro přírodní vědy a ještě navíc mylně zdůraznil, že například teorie relativity

formulovaná Einsteinem byla vytvořena na bázi pozorování a Einsteina samého považuje za experimentátora ve smyslu empiricismu.

Předposlední kapitola je analýzou vztahu mezi systematickým empiricismem a filosofií empirické vědy. Je známo, že empirická sociální věda často následovala metody a ideje logického empiricismu nebo logického pozitivismu. Je tu však určitý rozdíl. Logičtí empiricisté se liší od čistých empiricistů tím, že věří, že obecné zákony mohou být formulovány při použití čisté logiky a že partikulární empirické případy mohou být vysvětleny dedukcí z obecných zákonů. V této souvislosti jsou pak stručně rozebrány koncepce Popperovy, Hempelovy a jiných. Zde autoři již vycházejí z rámce svého bezprostředního tématu, i když souvislosti mezi logickým empiricismem a systematickým empiricismem jsou zjevné. Zajímavé je však, jak autoři odmítají Hempelovu výtku adresovanou Marxovi za jeho údajnou „metafyzickou teorii dějin“. Z hlediska empiricisty Marx předložil „metafyzickou teorii“, avšak z hlediska systému vědeckého poznání je prý tato výtku poklonou Marxovi, který na rozdíl od těch, kdo hledají empirické „vzory“ v dějinách, založil své pojetí dějin na teoretických relacích pojmů. Hempel sám spltl systematický empiricismus s vědou.

Závěrečná kapitola je shrnutím kritických výtek adresovaných systematickému empiricismu do šesti bodů. Jádrem argumentace je opět založeno na tom, že systematický empiricismus není vědou a že neprávem pokládá sám sebe za jedině vědecký přístup. Nechápe význam vědy jako systému vědeckých pojmů a formulovaných zákonů, nechápe vztah mezi teorií a pozorováním či mezi teorií a smyslovými údaji. Má nesprávnou představu o tom, co je věda. Jeho hlavním rysem je spojování pozorovaných skutečností a redukce vědecké teorie na zobecnění, jež je v nejlepším případě založeno na pozorování, experimentu a z teoretických postulátů na jednostranném pojetí kauzality, pravděpodobnosti a škálovacích technik. Celkový kritický přístup a zdrcující odsudek systematického empiricismu je znovu zopakován v závěrečném odstavci knihy. Sociologické poznání není vědecké, avšak může být. Metodou k dosažení vědecké sociologie nejsou nové statistické procedury nebo škálovací metody. Empiricismus není věda a systematický empiricismus není ani dobrý empiricismus.

Považuji recenzovanou práci za velmi cen-

nou, užitečnou a podnětnou. Již to, že ji napísali autoři země, kde empiricismus převládal, a že se pokoušejí ne o globální odmítnutí, nýbrž o kritické odmítnutí, založené na analýze jednotlivých pověr a předsudků empiricismu, je velmi záslužné. Považují kritiku empiricistického pojetí vědy, vztahu vědy a pozorování, experimentu, kauzálního principu, pravděpodobnosti, techniky survey a operationalistických škálovacích technik za oprávněnou. Tato kniha a její autoři mají co říci k vývoji naší československé sociologie. Je jen škoda, že mnohé věci říkají otevřeně a nekompromisně, pokud jde o mnohé předsudky a pověry empiricistického pojetí, jež se i v naší sociologii vyskytovaly, autoři vzdálené země, a ne naši sociologové. Navíc američtí autoři nejsou marxisty a nehlásí se k marxismu, i když z celkového zaměření práce i z některých výroků — dialektický přístup, kladné ocenění Marxova teoretického pojetí dějin, kritické výtky Parsonsovi a koncepci funkcionální stratifikace Davise a Moora — lze usuzovat na pokrokové, demokratické a kritické zaměření. Přes celkové jednoznačné kladné hodnocení a přijetí práce, kterou považují za vysoce záslužnou a poučnou, však musím vytknout jeden dosti závažný nedostatek. Při oprávněné kritice primitivního a zjednodušeného pojetí vztahu teorie, či přesněji generalizace a pozorovaných faktů, přes oprávněnou kritiku neznalosti dějin vědy i sociologie u představitelů systematického empiricismu mám pocit, že autoři přeceňují jeden aspekt: Význam teorie jako souhrnu konstruovaných pojmů, vědeckých zákonů, které nejsou a nemohou být založeny jen na zobecnění pozorovaného, protože jako obecné formulace zákonů přesahují každé jednotlivé pozorování i každou empirickou příčinnost a pravděpodobnost, však nelze obhajovat argumentací, z níž vyplývá nebezpečí imanentismu a idealistického pojetí vědy. Z některých formulací lze usoudit, že autoři recenzované práce mají sklon někdy chápat vědu jako produkt imaginace a duchovní tvorivosti, která nečerpá své podněty a zdroje z reality, nýbrž z jakési samostatné a čisté sféry duchovna. To se projevuje zvláště tam, kde se autoři odvolávají se zalíbením na výroky Einsteinovy o tom, že teorie a zákony vědy jsou „free inventions of the human intellect“. To je jediná vážná „vada na kráse“ velmi významné práce, nevelké počtem stran, avšak závažné a podnětné svým tvořivým a kritickým obsahem.

Eduard Urbánek